

A szabadságharc utolsó napjai Erdélyben.

(Paget János feljegyzései 1849 jún. 15—aug. 27.)

Második és befejező közlemény.

„(1849. július) 21. Tegnap egész nap ágyban.

23. Ma felkeltem. Nagy ebéd Ferentzéknél Mária tiszteletére. Mindenféle jó hírek, de minden alap nélkül. Biztos hogy az oroszok Pesten és Budán voltak és posta nem is jött 12-dike óta, tehát Kemény Pali levele tévedés kell hogy legyen. Az embereknek mindenféle ostoba híreik vannak Szegedről,¹ — hogy ott angol, francia és török konzulok vannak és hogy megegyeztek abban, hogy Magyarország, Lengyelország, Havasalföld (44) és Törökország egyetlen nagy királyságot fognak alkotni stb. Oláh barátom, aki Pesten volt, itt van többekkel együtt, azt mondják azért, hogy Jankkal (Jancuval) békét kössön és egy oláh légiót alakítson, amellyel megint forradalmat kezdhetnek Havasalföldön. Találkoztam vele és Botzko biztossal, ma meglátogat engemet.

24. Balchesco tegnap eljött és sokáig beszélgettünk. Azt mondja, Pesten igen nagy a felfordulás és majdnem vége lett a forradalomnak, mert Kossuth és a többiek mind Törökországba készültek menekülni. Görgei magatartása egészben véve megfeythetetlen. Mikor Dembinszky megérkezett, nyomban kifejtette véleményét Kossuth előtt és azonnal kész volt elhagyni az országot, ha semmi jót nem tehet. Kossuth azonban minden véleményét magáévá tette, kérte, fogadhatja-e Görgeit, aki meg akarja látogatni és el akarja fogadni terveit. Dembinszki azt mondotta (45), hogy nincs idő magánérzelmekekre és kész fogadni Görgeit minden udvariassággal és együttműködni vele. Közben azonban a hadseregért és Szabóért küldött — a hadügyminisztérium főnöke Görgei alatt Dembinszkyhez jött és azt mondotta, lehetetlen háborút viselni Ausztria és Oroszország ellen és jobb lenne azonnal meghódolni Oroszországnak. Dembinszky ezt közvetlenül elmondotta Balchesconak és ugyanakkor írt Kossuthnak, hogy a kormánynak is az-e a szándéka, mert ebben az esetben eltávozik, mert nem akar az oroszok kezébe kerülni. Kossuth biztosította őt, hogy folytatják a háborút és pedig az ő vezetése alatt. Dembinszky nyomban cselekedni kezdett. Elhatározta, hogy a Tisza-Maros vonalat védi Erdéllyel kapcsolatban, amelyről azt mondotta, hogy 6 hónapig tartani fogja. 28.000 embere van Szolnoknál és 20.000 Vetter alatt. Görgei most 40.000 vagy több emberrel Ko-

¹ Az eredetiben: „Szegedin.“

máromnál van az osztrákokkal maga mögött és az oroszokkal (46) maga előtt Pesten. Ugy látszik el van határozva, hogy nem rendeli magát alá Dembinszkynek. Majdnem elhatározták, hogy Bemet kihívják Erdélyből egész haderejével együtt és az országot ott hagyják az oroszoknak és oláhoknak, Dembinszky azonban az ellenkezőjét határozta és félő volt, hogy a sérültek sem hagyják el az országot. Nem igaz, hogy a minisztérium feloszlott, mind együtt vannak Szegeden és dolgoznak. Batthyányné azt üzent nekem, hogy szívesen meglátogatna bennünket és tartsak részére készen egy szállást, ha írni fog nekem. Igaz, hogy egy angol van Szegeden, Mr. Longward,² Sir Stratford Canning ügynöke, kit azért küldött, hogy a helyzetről jelentést tegyen. — Balchesco azt mondom, oláh légiót szerveznek és ha Bem az oroszokat kiveri, ő követni fogja őket és felkelést szervez Havasalföldön. Reméli, hogy Jankkal (Jancuval) béke lesz, de még mindig az a rögeszméje (47), hogy meglesz a nyelvök a vármegyékben.

25. Huszár Károly azt mondotta nekem, hogy Inczédi Bem-ből nagyon kiábrándulva tért vissza, mert azt parancsolta neki, hogy Szász-Régenből keljen át a hegyeken, foglalja el a borgói szorost és inkább daraboltassa fel magát, mint hogy visszavonuljon. Erre a vállalkozásra 1000 katonát adott neki³ 15.000 lánctalppal, kik az első lövésre mindenesetre szétszaladnának. Inczédi megköszönte a megtiszteltetést és ott hagyta őt. Ugy látszik Damaszkinnak csak 2500 embere maradt és ezekkel Szász-Régen és Vásárhely között van.⁴ Az ellenség nem vonult vissza Beszterce mögé, de senki sem tudja pontosan, hol van. Tegnap este a Casinóban megfogtak egy fiatal Barcsait, mert hamisan kártyázott. A blaguard 800 pengőforintot vitt el. Félek, hogy még több ilyen fog történni, mert örült módon kártyáznak. Csereynél láttam őt tegnap este Biasinival, mindketten egyidejűleg 600 pengőforintot tettek fel a kártyára. Biasini elment (48) majdnem 900 pengőforinttal a zsebében. Sándor nem játszik és azt mondta, nem is játszik többé, az boldogtalanná teszi Josót.

26. A város tele van szegény Pepi balesetével. Nagyfaluban — valószínűleg felfogták a rosszindulatú hirthordók, akiket Bánffy Zsigában⁵ gyanítanak. Josó egy szót sem írt a dologról, de Sándor holnap kimegy és valószínűleg behozza őt. Ugy látszik, Pepinek nagy veszekedése volt a bérlővel, aki, azt mondják, azzal fenyegetőzött, hogy kiteszi őket. Ugy látszik, nagyon heves volt és ma olyan gyenge, hogy nem bír magával. Sok jó hír, bár a negyedrészüik igaz volna. Győzelem Szőregnél, Szolnoknál stb. Angol beavatkozás és békeajánlat. Kilovagoltam Máriával és Rozáliával.

27. Jánost küldöttem őrségre magam helyett, mert megint nagy kelésem van. Sokáig beszélgettem Inczédivel, aki nagyon torkig van az öreg úrral. Bem Vásárhelyről Szász-Régenbe küldötte azzal az ígérettel, hogy ott 6000 felfegyverzett embert talál,

² helyesen: Longworth.

³ Helyesen: az 50. honvéd-zászlóalj (960 fő), az 1. és 2. testőrszázadot (288 fő), továbbá 3 ágyút.

⁴ Marosszentgyörgyön.

⁵ Az eredetiben: "Sigóban.

akikkel az ellenség hátában kell működnie. Ott azonban csak 2 századot talált, de pár nap alatt 1 zászlóalj és egy csomó lándsás ember érkezett és azokkal indulóban volt, mikor Damaszkín azt üzenté neki, hogy megtámadják és vissza kell vonulnia.⁶ Másnap Damaszkín csatlakozott és előrenyomultak, de ismét visszaverték őket. Inczédi írt Bemnek több csapatért, azt mondván, hogy a lándsás embereknek nem tudja hasznát venni, mert azok az első lövésre szétszaladnak, mire Bem azt válaszolta, hogy nem a szétszaladáshoz adott embereket, hanem azt parancsolta neki, hogy védelmezze meg Szász-Régent, ha minden emberébe kerül is. Inczédi a megbízatásról lemondott, Damaszkín Vásárhely mögé vonult vissza, de az oroszok minden valószínűség szerint nincsenek ott, mert a posta rendesen megérkezett. A csapatok Szamos-Ujvárról (50) visszatértek Apahidára és Szamosfalvára és Vezéry Farkas a város védelméről beszél, de Inczédi azt mondja, lehetetlen. Gyulafehérvár ostromát megszüntették és Stein Déva felé ment. Az oláhok már megtámadták csapatainkat Borbándnál. Makrai itt van Medgyesről összes embereivel. Magyarországból győzelmi hírünk van, azt mondják, Görgei Kittelben van és Bécs felé menetel, de ha egyhamar nem történik valami, Erdély elveszett.

28. Tegnap ismét rossz hírek napja volt. Csapataink Szebenből idejöttek. Azt mondják, az oroszok visszatértek Deckendorfba. Kemény Farkas azt mondja, nem fogja védeni a várost, hanem Gyaluban vesz állást. Sándor kiment, hogy megnézi Josót, hogy van, de nem fogja behozni. Pálffy János megérkezett Szegedről. Azt mondja, nincsen szó békéről. Ausztria egy lépést sem tett ebben az irányban. Azt mondja, Görgei az egyetlen ember, aki megment bennünket. Kossuth (51) gyorsan elveszti népszerűségét. Az oroszok úgy látszik, nem akarnak harcolni és nem nyomulnak előre, a mint tehetnék. Pálffy azt mondja, erős hajlam van az orosz szövetség iránt az osztrák ellen. A bolondok saját orraikat vágnák le az ellenség előtt.

29. Tegnap egész nap ágyban egy másik keléssel. A lóvásár megkezdődött és vannak lovak, de igen drágák. Zeyk Miklós azt írja Magyarországból, hogy 40.000 muskétás érkezett, de élelem⁸ (az eredetiben *stock* = élelem, ellátmány — fordító) nélkül.⁹

30. Ismét ágyban. Az öreg Bem Moldvába rándult, megverte az oroszokat és elfogott egy csomó foglyot stb.

Augusztus 1. Tegnapelőtt ismét ágyban voltam, de tegnap elég vidáman keltem fel, hogy egy kis szabadságot élvezzek. A haderőt, mely Kemény Farkas alatt már Tordán volt útban Vásárhely felé, visszarendelték Besztercére, de megint előreparancsolták Vásárhelyre, Bem is ott lévén és azt gondolván, hogy (52) megtámadja az oroszokat, kik Szász-Régenben vannak. Levelet kaptam Gábortól, melyben azt írja nekem, hogy a méneket még mindig nem adták fel. Mind azt kívánják, hogy menjek Botzkóhoz, de annyira torkig vagyok az egész dologgal, hogy inkább át-

⁶ A július 23-i szászrégeni vereség következtében.

⁷ Az eredetiben: „Hermannstadt.“

⁸ Az eredetiben: „stock.“

⁹ Grozestinél, jul. 23-án.

adnám a méneket egészen. Ferentz ebéd után Ugronhoz ment és az megígérte, hogy biztosan visszaszerzi őket.

2. A Közlöny Szemerének egy beszédét hozta, melyben ő átad bennünket az oláhoknak és rácoknak. A többség nyelve lesz irányadó a községekben és a bíróságoknál, de a magyar nyelv megmarad az országgyűlés és a központi törvényszékek nyelvének. A következménye az lesz, hogy az összes megyei tisztviselők oláhok lesznek és minden vagyonunk az ő prédájuk lesz. A dolgoknak olyan állapota, melyben tudatlanság és nyers erő áll szemben a civilizációval, a szegénység lesz úrrá a tulajdon fölött, a faji gyűlölet erőszakot vált ki és a nyelvek különbözőségének (55) igazságtalanságához kell vezetnie és... Az egyetlen vigasztalás, a mit a hírből meríthetünk, az, hogy a jövőre nézve körülbelül ugyanaz nekünk, hogy az oroszok vagy az osztrákok vernek meg bennünket — mindenesetre reánk nézve, de Magyarországra nézve is elveszett Erdély. Az országgyűlés ismét dolgozik és azt mondják, Nagyváradon telepedik meg — nem sok idő múlva itt lesznek.

5. Szegény öreg Türkösi, aki a nyugdíjáért jött be, tegnap kolerában meghalt alig 24 órai rosszullét után. Láttam őt reggel, de már egészen hideg volt és kék, sem nem hallott és szólni nem tudott többé. Kivéve nagy fájdalmakat a végtagjaiban, egyéb fájdalmai nem voltak, valóban a fájdalmak hiánya látszik jellemezni a mostani nyavalyát. Bem ismét a bolondját járta és igen valószínűleg utoljára. Megtámadott 16.000 oroszot Segesvárnál 3000 emberrel¹⁰ és egy sok óráig tartó csatában megverte őket. A végén az oroszok 600 kozákkal támadtak és megszalasztottak bennünket. Bemét körülvették, lováról leütötték, ruháját 20 helyen átütötték (54) a kozákok lándsái és halottként hagyták ott, alig 8 huszárral és 4 ágyúval menekült meg — hogy mi lett a sereg többi részéből, azt senki sem tudja. Ez az ember teljesen meg van örülve. Kemény István azt mondotta, hogy az országgyűlés vagy inkább a kormány Aradra, nem pedig Nagyváradra ment. Az oláh bizottság stb. ismét Szebenben van és ismét parancsot adott, hogy az oláhok keljenek fel; ezeknek azonban, úgy látszik, nem sok kedvök van a dologhoz. Békejavaslataink nem sok hatással voltak Jankra, mert Gyulafehérvárt földig leégette és azt mondják Thorockót is.

6. Kimentem Ferenczel Drágra, hogy megnézzem szegény ménesem maradványait, ami valóban szomorú látvány. Az oláhok magasabban kezdik hordani a fejüket és az oroszokról mint felszabadítóikról beszélnek. Többen, akik Drágon gyilkosságban kompromittálva voltak, most ismét visszajöttek és senki sem meri őket letartóztatni. Ferenc kevés kárt szenvedett, kivéve juhaiban — háza és ménje majdnem úgy vannak, amint hagyta őket és (55) göréja éppen úgy tele van szénával és gabonával, mint mindig. Sok széna és gabona vágtatlanul áll még innen Drágig. Levelet kaptam Josotól, amikor visszajöttem és azt írtam neki, eljöhet Kolozsvárra, mert éppen most jött a hire annak, hogy Jank az amnesztiát elfogadta és 10.000 emberrel és tábornoki rangban

¹⁰ Valójában körülbelül 3300—3400 magyar és mintegy 9500 orosz vett részt ebben az ütközetben.

Bemhez csatlakozik. Bem ezekkel Havasalföldre készülni vonulni. Most 12.000 emberrel Medgyes közelében van. Tegnap különféle rossz hírek érkeztek Magyarországból, hogy Debretzent elfoglalták, Nagy Sándort megverték stb., de alaptalannak látszik. Az országgyűlés még mindig Szegeden van. Nem igaz, hogy az oláhok felégették Gyulafehérvárt és Thoroczkót. Gyulafehérvárott két vagy három ház égett le, baleset folytán és Szent-Györgyöt égette fel haragból egy szomszéd község. Szegény Thoroczkai háza és épületei teljesen elpusztultak. Ugy látszik Joso nagyon szeretne ide jönni. Inasa kolerában elhalt és dajkája súlyosan beteg.

11. 6-án ebéd után Bánffy János bejött megmondani, hogy éppen most hallotta, hogy legnagyobbik fia, Géza¹¹ kolerában megbetegedett, ha ugyan meg nem halt Nagy Faluban. Mivel még János maga is beteg volt, ajánlkoztam, hogy kimegyek helyette és behozom Pepit és a gyermekeket Kolozsvárra, mivel elhatározta, hogy tovább nem hagyja ott őket és azt gondoltam, behozom Josót is. János azonban velem akart jönni és 6 órakor elindultunk. Az országúton találkoztunk zsidó bérlőmmel, aki levelet hozott nekem Josótól, melyben a balhírt megerősítette. Szegény Jánost, aki mindig reménykedett, teljesen leverte a dolog. Kapuson aludt és Hunyadon pihent lovakat szerezve, megindult az eső és a rossz útak ellenére Nagy Falu felé. Csucsá mellett Sándorral találkoztunk, aki Kolozsvárra igyekezett, azt mondván, visszatér Nagy Faluba és magával viszi Josót és Pepit Hidegkútra, hogy ott töltsék az őszt és a telet. Mivel János azt mondta, nem engedi Pepit oda menni, Sándor kért, vigyem Josót vissza Kolozsvárra; abban állapodtunk meg, hogy ő elmegy, rendbe hozza Pepi részére az én lakásomat és Joso részére az övét és hogy én másnap elindulok, Pepi pedig a következő napon. Nincsen veszíteni való idő, mert az oroszok már Nagyváradon vannak, a kormány feloszlott és az ügy elveszett, úgy hogy az oroszok bevonulhatnak a Szilágyságba (57) és elvághatják útunkat Kolozsvár felé, amikor nekik tetszik. Mindnyájokat jól, de szegény Pepit nagyon megtörve találtuk. Joso azonban azt mondja, hogy csodálatosan tűrte a csapást és az első pillanat után nyugodt, sőt vidám lett. Folyton és nem egyszer vidáman beszél gyermekéről. A kolera itt rettenetesen erős volt, naponta 5—6 halottal. Hunyadon 12 vagy 14 van. Nagyon kis fájdalommal jár együtt, de nagy kimerültséggel. Szegény Géza halódása igen hosszú volt és Joso azt mondja, homloka forrón süttött és ajka habzott, orra és lehelete is egészen hidegek voltak. Joso állandóan vele volt és a szegény gyermek mikor már nem tudott beszélni többé, mindig megcsókolta kezét, amikor orvosságot adott neki. Szegény Pepi azt hiszi, nemcsak gyermekét veszítette el, hanem olyan valakit is, akiből kiváló ember lett volna. Félek, hogy csalódott volna, mert a gyermek finom nemes jellem jeleit mutatta, tehetségtelensége és durva modora mindent ellensúlyoztak — mindennap jobban és jobban látom, hogy (58) az érzék hiánya, hogy a látszatot megismerje és a modor hiánya hogy azt elfogadhatóvá tegye, több bajt okoz a lesújtottnak és

¹¹ Az eredetiben: „Geysa.,

több nyomorúságot okoz, mint amennyi az igazi bajból származik. Szánalomraméltó időt töltöttek itt, kitéve egy durva bérlő állandó támadásainak. Butorok és kényelem nélkül, szegényesen étkezve és mindent drágán megfizetve. Albert és felesége a lehető legrosszabbul viselkedtek, hogy ostobaságból-e vagy rosszakaratból, azt nehéz volna megmondani. Albert egészen ki van kelve magából és egyébről sem beszél csak diarrhaeáról, hányásról, orozsokról és oláhokról. A nyomorult lelkét is eladná, ha valaki aranyat adna érte. Vőm nem nagy valami, a jó Isten tudja, de drágakő Alberthez képest. Láttam szegény öreg Eszterházyt, akinek úgy látszik már alig van hátra hosszú ideje. Felesége gondosan ápolja őt, de még jobban aggódik Mikes miatt. Másnap reggel elindultunk, ott hagyván Pepit és Jánost, kik egy nappal később jöttek. Kis kunyhóban aludtunk a Meszes alatt és rajzoltunk, amíg a vacsora (59) elkészült. Rettenetes álomtalan éjszaka után másnap reggel félhat óraker elindultunk. Kraszna mellett Doboszyval (így!) találkoztunk, aki Kolozsvárra ment, de az úton meghallotta, hogy az oroszok ott vannak és visszafordult. Szemmeláthatólag magánkívül van. Azután Simonyival találkoztunk, egyenruha nélkül volt és Aradról menekült, ahol azt mondja, éppen úgy benn vannak az oroszok, mint Nagyváradon. Görgei seregével Szalonthán (így!) van, de teljesen körülülve. Kossuth, azt mondja, Lugoson van, útban, valószínűleg, Törökország felé. A kormány feloszlott és minden tagja igyekszik elrejtetni magát ott, ahol azt hiszi, hogy legkevésbé keresik. Ő torkig van az egész magyarországi hadsereggel és azt mondotta, inkább lenne Bem cipőtisztítója, mint amott őrnagy. Azt mondta, visszahozza nekem 550 pengőforintért Játékost (lónév — fordító). Hunyadra mentünk ebédre, hol egy csomó tisztet találtunk, akik Nagyváradról menekültek municióval és mindenféle felszereléssel. Este 8 óraker (60) Kolozsvárra érkeztünk és Josó házat emberekkel tele találtuk, egy szobát sem, ahová bemehetett, Sándort pedig nem találtuk otthon. Úgy látszik, Bethlen Ferentz Löwenthálékat Josó szobáiba tette, két tiszt pedig lenn Sándor szobájában van. Sándor ostobán azt mondta Löwentháléknak, hogy ott maradhatnak, mert Josó csak másnap jön, úgy hogy férje és anyósa között a földre került. Gombosné a tisztek ágját kitette Sándor szobájából és ott kell maradniok éjszakára. Másnap reggel Sándor elhatározta, hogy Hidegkútra megy, a következő napon indul és a házat átadja Pepinck. Az ok az, hogy fél az oláhoktól és a *Bürgerektől*. Josó nem ellenkezik, mert azt reméli, hogy olcsóbban fognak élni. Sándor ugyanis azt mondta, ha mindenük elfogy, akkor lovait is itt kell tartania, mi neki sokba kerülne. Szegény gyermek fárad és izzad mindenért, arra is kész, hogy a bizonytalanságban vidékre menjen és a telet ott kényelmetlenül töltsé, hogy megtakarítson valamit, amit (férje) az első szeszélyes gondolatra elpazarolja, a mi ostoba fejébe ötlük (61). Ő tudja, hogy Josó az egész idő alatt kölcsönpénzből volt kénytelen élni, de azért kölcsönzött 5 lovat és éppen tegnap találkozott az utcán egy tiszttel, a kinek lovaglopálca volt a kezében és 10 pengőforintot adott neki, a mit elfogadott volna, ha nem látták volna. Szegény Josó, ha nem lesz annyira erős, hogy pénzügyeit maga nem intézze, ő és gyermekei

pár év alatt koldusokká lesznek. Gál Sándor megérkezett 1000 emberrel és 21 ágyúval, az egész, mi hadseregéből megmaradt. Tisztjeinek nagyobb része, egész vezérkara, kivéve a kis Dobait, átmentek az ellenséghez, Szabó Ferdinánddal az élükön. Bem egy második Vizaknát csinált Szebennél,¹² a melyből csak 8 huszárral menekült meg — minden ágyúját stb. otthagya, serege megölve vagy szétszórva. Nekünk itt 4000 emberünk van, akik a legnagyobb bizonytalanságban vannak aziránt, hogy mit tegyenek. Bethlen Feri (az eredetiben „Ferry“) előkészületeket tesz, hogy elmeneküljön, Simonyi és szegény Baumgarten itt vannak. Attól félnek, hogy mindennek vége van.

(62). 12. Kazinczy (az eredetiben „Kazinsky“) azt írta Kemény Farkasnak, hogy tekintélyes erővel jön Magyarországból Nagy Bánján keresztül, hogy Naszódot megtámadja. Kemény Farkas csatlakozni akar hozzá és az ellenséget meg akarja támadni Besztercén és Vásárhelyen. Kilovagoltam Máriával, Rozáliával és Josoval és férjeikkel. Játékost ismét visszakaptam jobb állapotban, mint vártam, de Simonyinak 350 pengőforintot kell fizetni érte. Ha minden ménemet ilyen áron fogom visszakapni, úgy valószínűleg szőszert tönkretesz jószerencsém. Kemény Farkas azt mondja, levelet kapott a miniszteriumtól, hogy az oláhok nem támadnak meg bennünket, ha mi sem támadjuk meg őket, de az oroszokra való tekintettel nem csatlakoznak hozzánk. Bethlen Józsi elment Pöltenberg tábornokkal, hogy beszéljen az oroszokkal Debrecenben.

14. Bethlen Feri Somlyóra küldték, nézze meg, hogy az oroszok előnyomulnak-e abban az irányban és azzal jött vissza, hogy oroszok nincsenek ottan. Hunyadon elfogott néhány embert, akik levelet hoztak az orosz tábornoktól Debrecenből az itteniekhez. A levél azt mondja, hogy Görgői parlamentairet küldött (65) feltevételekkel, de ő az osztrákokhoz utalta őket. Ugy hogy elég ostobának látszik, hogy a koronát az oroszoknak felajánlottuk és nem találtuk őket elég. . . . nek, hogy azt elfogadják.¹³ Azt írja, hogy megverte a magyarokat eddig minden csatában, amelyet vele kezdtek. Az oroszok most Mócson és környékén vannak — egy napi járásra innen. Elhatározták, hogy csapataink itt maradnak egész addig, amíg az ellenség közelebb jön hozzánk, hogy a város az oláhok ellenében biztosítható legyen. Mindenki rosszkedvű és azt hiszi, hogy végre minden elveszett. Most az első eset, hogy nekem sincsen semmi reményem többé. Leveleket kaptam Polyxenától és Arthurtól, valamint egyet Brown(c)től, valószínűleg Mr. Longword (így! „Longworth“ helyett), kit Colquhoun Szegedre küldött. Egy tiszt, akit nem ismerek és akivel az utcán találkoztam, adta nekem. Hála Istennek Polyxena és Olly biztonságban és jól vannak Angliában és Arthur mindent megtesz, amit csak tehet. Kényelmükre. Nagy zavar van itten a bankjegyekkel. Mindenki siet (64) adósságaitól megszabadulni, amint csak tud, a hitelezők pedig bezárják ajtóikat, nehogy kifizessék őket. Az üzletek legnagyobb részben zárva vannak, hogy elkerüljék, hogy valamit el kelljen adniok. Brown(c) nagyon méltatlankodik azon a bánás-

¹² Helyesen: Nagy Csúrnél, aug. 6-án.

¹³ A pontozott rész olvashatatlan.

módon, ahogyan eljártak vele, Andrásyval felváltották anélkül, hogy egy szót szóltak volna neki a dolgról. Sir Straford Canning egyáltalában nem fogadná¹⁴ és a Porta és a többi missziók követik példáját.

15. Sorsunk eldőlt. Ma bevonulnak az oroszok. Tegnap minden nyugodt volt körülbelül 5 óráig, mikor két huszár megérkezett a hírrel, hogy Makrayt,¹⁵ akit azért küldöttek ki, hogy egy divízió huszárral és 2 ágyúval felderítő szolgálatot végezzen, körülfogták és segítséget kér. Ezek azonban szökevények voltak, de 6 óraker vágtatva jött Jósika Géza Kemény Farkashoz, aki akkor már nyeregben volt és riadót veretett, azzal, hogy Makray, miután az elővédet visszaverte, visszavonulóban van jelenleg Apahida (65) (és) Szamosfalva között, miután az ellenség az előbbi helyet már birtokba vette. Természetesen az egész város talpon volt, de sokkal nyugodtabban, mint az első alkalommal. Botzkó nem engedi a nemzetőrséget kivonulni, mert azt mondta, ugyanily módon rabolták ki Debrecent is. Kaptam egy öreg lovat és kilovagoltam előőrseinkhez, hogy a valóságban hogyan állnak a dolgok, de azok lengyelek voltak és nagyon sötét volt ahhoz, hogy valamit látni lehessen. Néhány ágyúlovést hallottam Szamosfalva túlsó oldalán. Láttam, hogy Joso nyugodt volt és hogy Sándor otthon van; oda mentem és nyugodtan vacsoráztam Ferencel. Amint visszajöttem, láttam, hogy az egész katonaság elvonult, ágyúval, löszrel stb. és alig hiszem, hogy 20 katona maradt a városban. Ugy hallok, a várost feladták és azok valószínűleg holnap birtokba veszik. Sok tisztünk egész éjjel kártyázott is tegnap ebédidőig anélkül, hogy megmozdultak volna. Emberek, akiknek addig egy garasuk sem volt, százakat tesznek le a gondolkodás nélkül. Hazaí egy éjjel (66) elveszített 10.000 pengőforintot. Senki sem tudja, mit tegyen a pénzével, vagy hogy pénz-e az, amije van.

16. Szomorú, szomorú nap volt tegnap. Reggelinél János felesége azzal a kiáltással rontott be, hogy itt vannak a kozákok! Teámat befejezve felöltöztem és átmentem Farkashoz, ott találtam Rozáliát nem kis izgalomban. A hatóságok lovaiért küldöttek, hogy kivigyék a küldöttséget az oroszok elé és feladják a várost. Erre ő azt mondta nekik: „Nem! Keressenek lovakat azoknál, akik velők hasonló nézetten vannak. Barátainknak mindig oda adtam lovainkat, de ellenségeinknek soha!” Amint ezt nekem elmondotta, Farkas és Vass arra kértek, mondjam meg neki, hogy jobb lett volna, ha stb. stb. „Miért vagytok még megijedve, ti gyávák! Paget sem mondja, hogy igazam van és ha senkinek sincsen bátorsága, legalább nekem van!” — Bravo kis tigris! Amint kimentem, éppen két korsi ment el fehér zászlóval, rajta Nemes Jankó, Grois stb. Amint lefelé mentem a Magyar Útán, 5 kozák éppen elfogott egy vadásztisztet — az (67) alak teljes egyenruhában sétált abban a reményben, hogy el fogják fogni. Nagy csomó kozák ment át a városon Monostor felé, kétségkívül mint felderítők. Joso nyugodt és egyáltalában nincsen megijedve, 10 óra körül kezdett a csapatok zöme bevonulni. Urbán (amint utóbb hallottam) az élükön. Ő megállt Josoval szemben és egy leánnyal tréfálkozott, ki Biasiniban

¹⁴ Akarja fogadni? — Az eredetiben „would not receive“.

¹⁵ Alezredes volt a 15. huszárezredben.

kávészlány¹⁶ volt. Egy zászlóalj határőr¹⁷ egy üteggel, 6 ágyúval jött egyesesen a lovasság¹⁸ után és egy zászlóalj orosz gyalogságtól követve. Micsoda szörinyű emberkarikaturák voltak mutatósisakjaikkal és rongyos hosszú kabátokban, rettenetesen szenvedve a borzasztó hőségétől és portól. A törzs 4 zászlóalj gyalogságból, 2 osztrák és 2 orosz és két nagyszerű lándzsás divízióból, egy divízió könnyű lovasból és a hátvéd 1 zászlóalj oroszból és 2 divízió lándzsásból állott. A lándzsások nagyszerű csapatot alkotnak és (68) lovaik nagyok és erősek és kitűnő állapotban vannak. A kozákok nem csunyak, de miserábilisan kinéző, rosszul nyergelt vademberrek. 12 óra körül lejöttem Ferenchez. A hátvéd a főtéren¹⁹ táborozik, a lándzsások a kaszárnya előtt. A többi mind elment Monostor felé. Nem sokkal azután néhány kozák behozott néhány kóbor katonát, akiket foglyul ejtettek. Nem bántották őket, sem a népet, mely kíváncsiságból körjük sereglett. Vízet kértek és nagyon hála-lások voltak, ha egy falat kenyeret adtak nekik. Néhány lengyelünk, akik úgy látszik, az emberek mögött állottak, nyomban osztrák szolgálatba lépett. Mária egészen letört — bár nem engedte, hogy Ferenc lovát odaadja és elmenjen a küldöttséggel. Sír és nagyon szomorú. Pepi jobban tartja magát, a szegény August egészen elveszett. Egy kicsit felvidítottam őket és 2 óraker visszamentem. Josohoz ebédelni. Este Krisztinához mentem, aki betegem ágyban fekszik, nagyon fél, hogy a kozákok meg fogják gyilkolni, de nagyon nyugtalankodott, hogy elveszti bankjegyeit, mert (69) Haynau kiáltványt ragasztatott ki Pesten, azt követelvé, halálbüntetés terhe alatt, hogy minden fegyvert és minden Kossuth-bankót 48 óra alatt be kell szolgáltatni. Minden biztos és mindenki, aki részt vett a forradalomban, adja meg magát, hogy felakaszthassák őket. Lázár Mórítz és felesége nem olyan bizakodók, mint amilyenek voltak. Mint rendesen, a nagynéniéknél vacsoráztam és hazajöttem $\frac{1}{2}$ 10 óraker, minden a lehető legnyugodtabb volt. Az oroszok a főtéren a kapuk alatt aludtak. fegyvereik gulába voltak rakva. Alig tudtam menni, mert a nagynéniék alatt két sorban feküdtek és nehéz volt útat csinálni magamnak a lábakon keresztül. Udvariasaknak és nyugodtaknak látszanak. Mindenki elővette régi divatú kalapját abban a hitben, hogy a széleskarimájú kalapok²⁰ el vannak tiltva, eddig azonban senkivel sem volt bajom az enyém miatt. Vagyon- és életbiztonságot ígértek és hogy a városban kevés katona lesz elszállásolva.

(70) 17. Tegnap megint bejöttek és megzavarták reggelimet azzal a jelentéssel, hogy Urban a várost zsákmányolás végett feladta és hogy az már meg is kezdődött a Hidelvén. Felöltöztem és kimentem, de a hirt csak annyiban találtam igaznak, hogy némi erőszakosságot követtek el, de azoknak is mindjárt elejét vették. Rozáliát, Máriát és Josót kivéve, a városban mindenkinek van fekete-sárga zászlója, melyeket később a város parancsára ők is kötelesek voltak kitűzni. Úgy látszik, Grois Urbanhoz ment, kérve

¹⁶ Az eredetiben „Café Magd“.

¹⁷ Az eredetiben „Grenzer“.

¹⁸ Az eredetiben „Chevaux Légers“.

¹⁹ Az eredetiben „on the Square“.

²⁰ Kossuth-kalapok.

őt, engedje meg a Kossuth-bankók forgalmát, mert sokaknak nincsen más pénze, miből éljen, de ő azt mondta, semmit sem tehet amíg Wohlgeomuth meg nem érkezik. Ugyanakkor panaszkodott, hogy zászlók nincsenek kitűzve és ha nem lesznek, úgy nem tud felelni azért, hogy nem fognak-e fosztogatni és a hatóságok ennek megfelelően adták ki rendeletüket. A kis Patakinak egy orosz ezredes van a házában és mikor azt mondta neki, hogy kitűzi a zászlót azért, hogy a fosztogatást megelőzze, az ezredes így szólt: „Vegye (71) be azt és ne féljen semmitől, amíg én itt vagyok, addig egy lélek sem fog bejönni és valamihez nyulni — de ha úgy akarja, tűzze ki a zászlót, csak ne gondolja, hogy az a védelemhez szükséges.“ Biztosította Patakit, hogy az oroszok nem ellenségei a magyaroknak, hanem jobban szeretik őket, mint az osztrákokat. Azt kérdezte, a magyarok miért nem kérték fel királyul Leuchtenberg herceget? Akkor az ország a legboldogabb lehetne a világon. Lázár Mórítzot meglátogatta egy tiszt, aki a házban lakik és aki nem a legbarátságosabban beszélt az osztrákokról. Az orosz tábornoknak egy szárnysegédje azt mondta Bethlen Farkasnak, hogy amint a városba mentek, Urban látott néhány szegény embert, amint ágy-neműiket cipelték el, mire néhány határőrnek meghagyta, hogy vegyék el tőlük és vigyék a kórházba, holott azok el akarták kerülni, hogy a katonáknak adják. Amint az orosz tábornok megérkezett, meghagyta nekik, hogy visszavigyék. Amikor azok zúgolódtak és azt mondták (72), hogy ezredesük parancsolta, azt kívánta, hogy Urban az ő jelenlétében adjon parancsot — azzal a megjegyzéssel: „Őn tudja ezredes, hogy a főtábornok parancsa nélkül tiltva van a polgárok tulajdonát érinteni.“ Orosz zene a főtéren és este parancsolt kivilágítás. Ferentz ágyban fekvő beteg kolerinnel, Sándor oldalfájással. Czetz szolgálja visszajött és azt mondtotta, hogy Czetz elküldötte őt, ő és Simonvi beadták lemondásukat, letették egyenruhájokat és elmentek, hogy Nagy Bányán elrejtőzzenek. Hogy Kemény Farkas Vásárhelyen rejtőzött el és hogy a tisztek mind elmentek, az egyik ezen, a másik azon az úton. Nem tudom elhinni.

18. Kemény István épen most jött (reggel 6 órakor), lélekzet nélkül, azt mondva, hogy Görgei letette a fegyvert és hogy mindennek vége van. Bem a Bánátba vonult és döntő vereséget szenvedett,²¹ éppen úgy, mint Vetter, Guyon stb. Kornis Károly érkezett (73) a hirrel mint futár. Azt mondja, hogy az országút innen Csucsáig tele van halottakkal. Csapataink elbocsátották Kemény Farkast és Gál Sándort választották parancsnokukká. Most Deés felé járnak, hogy Kazinczyval egyesüljenek. Mikor tegnap este a nagynéniéknél vacsoráztunk, Lázár Mórítznő bejött és azt mondtotta, férjét éppen most tartóztatták le. Az estét éppen itt töltötték, midőn Mórítzot kihívták azzal, hogy a tábornokhoz menjen valami lovak ügyében, amelyeket tőle loptak el, de mikor oda ment, egyszer csak észrevette, hogy fogoly. Szegény asszony a csapástól majdnem megőrült, de a fogságtól a legrosszabbat várja. Hogy mivel vádolják, azt nem tudom, attól félek. Szász Régen felégetése lesz a vád és ebben az esetben szegény fickónak nem lesz menekvése. Urban az ő személyes nagy ellensége. Haza kísértem

²¹ Temesvárnál, aug. 9-én.

őt²² és visszajövet egy orosz tiszttel találkoztam, aki ezt mondotta nekem: — „C'est une triste métier de faire la police ce n'est pas comme cela que je comprends la guerre”.²³ A (74) főtéren láttam egy kozákokat teljes galoppban, egy kocsit követve, amelyben szegény Mórítz ült, azután hallottam, hogy Jósikáékhoz vitték őt, jó szobát adtak neki, a pipáját, könyveket stb. Farkasnak egy orosz ezredes van a házában elszállásolva, akivel kezdetben mindig veszekedett, de később mindenben engedett neki és meghívta vacsorára... Szegény Pepi teljesen oda van az ő Jánosáért, azt akarja, hogy meneküljön el, de azzal csak még nagyobb veszélynek tenné ki magát. Minden nap több dolgot hallunk arról a kis rokonszenvről, a mi az osztrákok (75) és az oroszok között van és az az egy bizonyos, hogy a tiszteket senki sem látja együtt. Kemény Györgynek a házában van egy fiatal unokaöccsém, egy honvéd és pusztá félelemből képes volna kiszolgáltatni, de szerencsére nem kérték.

19. Az oroszok elmentek Deésre és Kornist magukkal vitték. Ha csapataink leteszik a fegyvert, jó, ha nem, úgy támadni fognak. Bánffy Hunyadot kifosztották. Minket most Úrban és néhány osztrák csapat kényekedvére hagytak itt és egyáltalában nem csodálkoznék azon, ha megengedné az oláhoknak a város kifosztását. Tegnap párbaj volt egy orosz és egy osztrák tiszt között. Az oroszok nem akarnak egy asztalnál enni az osztrákokkal és minden nap jobban és jobban hizlegnek nekünk. Sok foglyot hoznak be a csucsai országról, nagy részét szabadon eresztik. Láttam Lázárt, aki keserűen panaszkodik az osztrák tisztek szemtelensége²⁴ miatt, míg az oroszok mindent megtesznek, amit tőlük kérnek. Mórítzot bezárták és (76) úgy marad egész addig, amíg Clam vagy Wohlgemuth megérkezik. Kornis annyira ostoba, hogy nem tudja megmondani, ki adta neki a levelet vagy valami mást, úgy hogy sokan kezdenek nem kételkedni abban, hogy léprecsalták. Azt mondja, Görgei Nagyváradon van, nem fogoly, hanem felügyelet²⁵ alatt. Mindenki fél és nem ok nélkül, hogy Úrban kényekedvére vagyunk hagyva és annyira visszakívánják az oroszokat, amennyire félték tőlük egy héttel ezelőtt. János annyira beteg, hogy ha nem vigyáz magára, nem igen éli túl.

20. Tegnap az a hír terjedt el a városban, hogy az oláhok az éjjel bevonulnak és kirabolják, de minden nyugodtan múlt el, és bár az oroszok mind elvonultak és csak az osztrákok maradtak itt, nem hiszem, hogy valami veszély volna. Nincs azonban senki, aki az oroszokat nem tekintené barátoknak és már sokan megismerkedtek a tisztekkel. Tegnap egy Kossuth huszár-tiszt jött Zsibórol, hol a csapatok (77), amelyek innen oda mentek, vannak, egy levéllel az orosz tábornok²⁶ részére — valószínűleg hallották, hogy Görgei letette a fegyvert és ugyanazt kínálják fel. Károly azt mondják, igen jól viselte magát a multkori hunyadi dologban vagy akárhol, ahol az történt és az ellenség sok embert veszített. Több

²² T. i. Lázár Mórícénét.

²³ Szomorú kötelesség rendőrszködni, ez nem az, amit én háború alatt értek.

²⁴ Az eredetiben „insolence”.

²⁵ Az eredetiben németül: „Aufsicht”.

²⁶ Grotenhjelm.

mint száz sebesültünket hozták ide. Pepi végre kapott lakást Zeykéknél, én pedig annyi butort adok neki, amennyit csak tudok. Az oláhok Oláh Fenesre üzentek szombaton, hogy ha nem küldenek nekik 2000 pengőforintot, felégetik a falukat. A tulajdonosok védelmet kértek az osztrák tisztektől, mire azok meghagyták, hogy a birtokosoknak ne legyen bántódásuk, különösen ne Jósika báróéknak, akik a császárhoz mindig hívek maradtak — majdnem azt mondták, hogy a többiekkel nem törődnek. Amint hallom, az (oláh) tribunok mutogatni kezdik magukat az utcákon, állig felfegyverkezve; (78) és ketten közülök ki akarták rabolni Streicher gyógyszerészt. Nagy pénzzavarban vagyunk. A Kossuth-bankókat nem fogadják el, de az osztrák bankjegyeket és a huszásokat sem akarják felváltani.

21. Azt mondják, körülbelül 7000 orosz és osztrák táborozik a Feleken és bevonulnak ma Clam Gallással és Wohlgemuthal. Rendeltek 500 szekeret 52.000 adag kenyérral. Ez azt mutatja, hogy tovább akarnak vonulni. Nem lehetséges, hogy Görgei feladásának egész története mese volna. Néhány magyar és székely érkezett ide a magyar hadseregből és azt mondják, hogy minden elveszett és a hadsereg szétszóródott. Legalább így mondja Kemény György. Azt mondta, hogy a huszárság és a tüzérség nem akarta lenni a fegyvert, amíg Görgei maga nem mondotta, mire a huszárok lovaikat agyonlőtték, kardjaikat eltörték, a tüzérek minden ágyújokat hasznavehetetlenné tették. Lázár még mindig fogoly és most 4 katona van egy szobában vele.

(79) 22. Megint egy rossz nap. Korán reggel megjöttek az osztrák csapatok, nagy számban, Clam-mal. Nekem tisztelesen rosszabbul esik látnom ezeket az embereket, mint az oroszokat. A főbb utcákon minden ház tele van katonákkal. A székely huszárokat a lovagló iskolában helyezték el, a gyalogság az utcákon fekszik, gulába rakott fegyverek mellett. A sétatér megszállt tábor. Souvigné Sándoréknál van megszállva. Kiabál, szidja rossz sorsát, azt mondja, kötelességérzete hajtotta erre, hogy saját anyjával is összetűzött stb., a fickó hipokrita! Dicséri Bemet és a mi csapatainkat! Weston és Truskalafsky, valamint mások is, elhagyták a hadsereget, mikor az még Havasalföldön volt. Azt mondja, ha nem tettük volna le a császárt, akkor nyertünk volna. A legnagyobb dicsérettel beszél Clamról. Az oláhok Oláh Fenesen Farkas kertjében táboroznak. Ugy látszik, nem nagyon akarják lenni a fegyvereiket és (80) nem lehetetlen, hogy közülök többeket meg fognak büntetni. Csapataink, amelyek Déesen voltak, Zsibó felé mentek és egyesülni fognak azokkal, akik innen mentek arra. Thoroczkai Pali fogoly Szebenben. Azt mondják, Bem elmenekült, csapatai vonakodtak harcolni. Stein letette a fegyvert.²⁷ Minden nap friss hírek vannak arról, hogy Görgei nem tette le a fegyvert, de mivel senkit sem látok és senkivel sem beszéllek olyannal, aki valamit tudna, semmi bizonyosat nem tudok.

23. Valami baj lehet valahol, mert a csapatok nagy része ma reggel Zsibó felé vonult. Kazinczy és Gál Sándor ott egyesültek.

²⁷ Gróf *Clam-Gallas Eduard* altábornagy, az erdélyi cs. k. hadtest parancsnoka.

²⁸ Helyesen: Beke József ezredes, Dévánál, aug. 18-án.

Azt mondják, fegyverszünetet kértek és kaptak addig, amig valakit Aradra küldhetnek megtudni, hogy Görgei valóban letette a fegyvert vagy nem. A csapatok elvonulása innen (81) nem úgy fest, mintha így állna a dolog. Tegnap sürgöny érkezett Clamhoz a cukrászdába és mikor azt elolvasta, így szólt: „ha ez igaz. Úgy rosszul állunk“ — és az egész társaság rögtön eltávozott. Este meglehetősen nagy mozgás volt a csapatok között és majdnem mind elmentek. Hírek vannak francia, angol és török segítségről Szecsenben, az oroszok visszavonulásáról — de senki sem tud semmi biztosat sem. Clam tegnap kiment Fenesre és nagyon haragszik, hogy Mikesnek néhány lovát ellopták és hogy azoknak kárt okoztak. Azt mondják, az oláhok visszatértek hegyeik közé, nem akarnak letenni fegyvereiket. Azt mondják, Jancu és Axintye leveleit találták Bem kocsiában Segesvárott, melyben azok annyira kompromittálva vannak, hogy a hősokeket valószínűleg felakasztják. Sonini, aki úgy látszik, az égen játszik és folyton kérdegeti (82) okos vómet, nem valami barátságos hangon beszél az oroszokról és azt mondta: „adná az Isten, hogy csak már egyszer kimennének az országból olyan könnyen, a mint bejöttek“, mire Sándor azt felelte: „akkor mind az ő oldalukon lennének“, mire Sonini nagyon elcsodálkozott. Dícséri Clamot és azt kívánja, menjünk hozzá és tegyük nála tiszteletünket — azon ürügy alatt, hogy feltárnánk az ország állapotát, megmondanánk, hogy tisztességes embereket kell alkalmazni stb., de örömmel mondhatom, hogy Nemest kivéve senki sem hallgatta meg. Kemény Ferin át érintkeznek, de ő csak hivatalos formában látszik cselekedni, Nemes azonban egészen az ő emberük. Sonini egészen szomorúnak mutatja magát a miatt, mert régi barátai hátat fordítanak neki és több figyelmet követel azon cím alatt, hogy sok magyart mentett és védelmezett meg. Ezek egyike valami Mr. Sebes (85), de Sonini szerencsétlenségére annak igen csinos felesége van. Ez a Sebes mondotta Sándornak, hogy Puchner hadseregét a betegség és a szőkevények 15.000-ről 5000-re fogyasztották le és csak a legnagyobb nehézséggel tudták ide visszahozni. Sonini azt mondja Weston mester nem csak „Ziemlich aber sehr ziemlich“ volt.

24. Tegnap az egész város jobban mutatott és sok arcot lehetett látni, a mely 3—4 napig el volt rejtve. Majdnem minden katonaság elvonult Zsibó felé — ... vajjon kirabolják-e Drágot és szegény gazdaságom maradványait? Urban az éjjel itt volt és segítséget kért; azt mondják, az osztrákokra tüzeltek. Annyi bizonyos, hogy ezek szörnyű jó helyzetben vannak. Mielőtt Clam elutazott, magához hívatta Groist és megígérte, hogy nem hajtja be a 200.000 pengőforintot (84), a mi holnapra volt elrendelve felégetés és fosztogatás fenyegetése alatt. Azt mondják, az osztrákok lefegyverezték az itt hagyott oroszokat, mielőtt elindultak. Az osztrákok összes sebesültjeiket és podgyászaikat magokkal vitték. Azt mondják, a mi csapataink előnyomultak Drág felé. Thoroczka azt mondja, hogy a menetelést egyedül azért rendelték el, mert a mi csapataink háromheti fegyverszünetet kértek, mielőtt letennék fegyvereiket, mit az oroszok elutasítottak. A mai vagy a holnap nap megmutatja majd, kinek volt igaza. Azt mondják, Görgei tábornok lett az orosz hadseregben és hogy a törökök ma-

gyar zászló alatt Szebenben vannak. Igazán csinos kis zavar! Lázárhoz mentem. Nincsen szigorú őrizet alatt és mindenki elmehet hozzá, aki akar. Azt mondja, hogy az egész dolog csak Urban szeszélye és a segédtiszt, aki kihallgatta, azt mondotta, hogy itt valami tévedésnek kell lennie. Nem is volt Szász Régenben, mikor az leégett. Azt mondja, hogy Szász Régent a valóságban (85) Betzmann és Dorsner parancsára égették fel és hogy Betzmann személyesen parancsolta meg a nem égő házak felgyújtását. Azt mondotta, ne mondjam ezt el senkinek sem, de ha igaz, úgy kár volna, ha e finom fickók nem fizetnék meg az árát. Bánffy Jánoshoz mentem, aki még mindig ágyban fekvő beteg. Szegény Pepinek megint ki kellett költözködni valami fontos tiszttal miatt. Abban a szobában, hol Lázár be van zárva, több dolgot találtam az én butoraim közül.

25. Tegnap mindenki meg volt rémülve. Úgy látszik, Clam csak elhalasztotta a sarcolás határidejét és annak kivetését. Azt mondotta, nem csak azoknak kell fizetni, a kiknek házuk van. Nem akarja, hogy „nyugodt polgárokat” zavarjanak, hanem azokat, akik tetteleg részt vettek a forradalomban. Erre a város bizottságot nevezett ki és a míg csupán 200 pengőforintot vetettek ki, a távollevő Wesselényit, kinek itt vagyona nincsen (86) 5000 pengőforinttal adóztatták meg, a fiatal Bethlen Jánost 7000-el stb. stb. Ugyanazok a polgárok, akik pár nappal előbb még azt mondták reánk, hogy Pecsovicsok vagyunk, most az elsők, akik bennünket radikálisoknak neveznek. Ilyen gyalázatoságot vártam ugyan tőlük, de azt nem vártam, hogy a mintarisztokratá Clam fogja őket hátorítani. Ma minden Kossuthbankót be kell adni, még ha nem kapunk is egyebet értök, mint egy elismervényt. Ma Bédit künn láttam, sáppadtnak és aggódónak látszik. Lázár meg van soványodva. Bánffy Józsi és Beldovics visszajöttek. Beldovics a sarkáig Schwarzgelb-bé lett és megindulásal mondja el, hogy néhány magyart már hat és nyolc évi börtönre és rettenetes pénzbírságokra ítélték — még egy hölgyet is, ki pénzt adott és biztatta őket. Az estét rendesen Krisztinával töltjük, hiányban van azóta, mióta bejöttek (87) az oroszok. A város minden este ki van világítva. Azt hiszem, riadótól félnek.

26. Tegnap több svadron könnyű lovas jött Galiciából. Úgy látszik, a Deésnél és Zsibónál álló hadsereg előrenyomul és helyét mások foglalják el. Az oláhok nem nyugodtak. A katonák 500 szekeret rendeltek Tordáról, mire az alispán válasz helyett megküldötte valami oláh prefektus rendeletét, hogy Torda kérésüljön el az oláh hadsereg bevonulására és valami fickónak engedelmessédjék, akit ők Tordamegye prefektusának hívnak. Amint tegnap egy osztrák tiszt jött keresztül a Mezőségen, Jank(u) emberei kirabolták. Kettő közülök itt van fogságban. Az ostoba szamarak azt hiszik, hogy mivel mi nem vertük meg őket, senki sem tudja őket megverni. Bár az egészen a mi hibánk volt és a kombináció hiánya, hogy egészen ki nem írtották őket. Legalább van valami vigasz arra, hogy Enyedet (88) meg fogják boszulni és hogy ezek a nyomorultak nem kerülnek a fejünk fölé. Azt mondják, Jósika Samu és Lajos vonakodtak tiszteket venni magukhoz és hogy Jankó visszatért. Tegnap jelenetiünk

volt Krisztinával. Mária, Pepi, Rozália, Joso és én ott voltunk, mikor Ferentz nevetve bejött és azt mondotta, hogy Fülest, a huszárok volt preceptorát elfogták, hozzátéve, hogy nem volna kár érte, ha felakasztanák. Krisztina nagy csodálkozásunkra sirni kezdett, és a míg Lázár miatt egész nyugodt volt, ez az eset egészen kihozta sodrából. Hátat fordított nekünk és egész este nem szólt egy szót sem. Fülest valószínűleg Roth elítélése miatt fogták el és ha ez a baja, úgy a jó Isten segítse. Mindennap rettentő dolgokat hallok. A kossuth-bankókat be kellett adni, mert ügyünk reménytelen és ez az egyetlen módja (89), hogy kapjunk érte valamit, ha beszolgáltatjuk. Nincs baj, ha meg akarjuk tartani, de nincs benne semmi haszon. Szegény öreg Bethlen Sándornak mindössze 15 pengőforintja maradt, mikor a magáét beadta és Jánost kivéve, aki pedig nincsen itt, egyik gyermeke sem tudja segíteni. Bethlen Ferinek 50 pengőforintja sincsen. Thoroczkainak van néhány dukátja és azt is felajánlotta, hogy megosztja az öregekkel. Mondtam Josónak, hogy szükség esetén adjon az enyémből az ő neve alatt. Hallom, hogy száz szegény teremtés ugyanilyen helyzetben van. Úgy látszik, elhatarózták, hogy ezt az országot mindenképen tönkretesszük. Gúnyos dolog arról beszélni, hogy ezektől az emberektől sarcot fognak kicsikarni.

27. Azt mondják, a sarc dolgát elejtették vagy legalább annak a derék polgároktól kívánt formáját. Meg kell szereznem azok neveit, akik a kivetés végett bizottságot alakítottak, hogy el ne felejsük őket. Szegény pajtásaink Zsibón letették a fegyvert²⁹ és a tiszteket mind letartóztatták (90) és azt mondják, Nagyváradra küldik őket. Az utak mindenütt tele vannak pénz és élelem nélkül hazatérő honvédekkel és úgyszólván megrabolnak mindenkit és elvisznek mindent, a kit és a mit találnak. Hatról hallottam, hogy falujokba visszatértek úgy, hogy három napig csak éretlen szilvát és kukoricát ettek. Éppen most adtak katonákat házuinkba, kiket el kell szállásolni és etetni kell. Mivel konyhám nincsen, nehezen megy a dolog, de Szilvásy a főzést magára vállalta. Több mint 40 fogoly van a lyceumban és a város parancsot kapott, hogy még több helyet készítsen elő. Beldovics megígérte, hogy megszerez nekem egy könyvet, melyet Saguna németül írt és a melyben mind az a kegyetlenség benne van, mit a magyarok az oláhoknál elkövettek. Bécsben karikatúrák jelentek meg (91), melyek Teleki Sándort és Katona Miklóst úgy ábrázolják, a mint parasztokat akasztanak és a kővári kerületben a falvakat gyujtogatják. Beldovics látta Richardsont Csernovicsban. Azt mondotta, hogy onnan Lembergbe ment és onnan Komáromba, hogy a várat ostromló ágyúkat irányítsa. A Wiener Zeitungban leírta útját és az országotakon elkövetett és tőle látott borzalmakat. Sokat közölt ellenünk az angol lapokban. Sok pénze volt, a mire Krisztina mindjárt kémnek nyilvánította őt. Jasyban volt. Lord Palmerstontól a Házban elégtételt kértek Lady Horatio Weston kolozsvári javainak eladása miatt, de azt mondotta, miszerint akkor, mikor osztrák tiszthez ment nőül, a brit védelmet elvesztette.“

Közli: Horváth Jenő.

²⁹ Aug. 25-én.